

Poola naised, Poola teised

Mudlum. Poola poisid. Tallinn: Strata, 2019. 400 lk.

Ei saa öelda, et me ebaõnnestusime.

Ja et me olime tagajärjetud.

Me olime lihtsalt nähtamatud.

Nagu õhk.

Ja ometi on seda nii hea hingata. [---]

Ainult luhtumiste peale ehitub parem

maailm, isegi kui paistab, et see on vahepeal

halvemaks läinud.

Mina usun nii. Aitab elada. (Lk 399)

Mudlumi romaani „Poola poisid” on juba mitme preemiaga pärjatud – kui see ka pole garantii teose püsimiseks üle aegade, kinnitab see ometi, et sellist romaani oli praegusesse eesti kirjandusse vaja. Või vähemasti on vaja autorihäält, mis „Poola poisse” edastab, sest teose sündmustik ei kummuta ju kuidagi käibetõde, et kogu narratiivne kultuur keerleb samade lootüüpide ümber. Põhiliinis on „Poola poisid” tavadetrüü variatsioon ühest standardseks kujunenud faabulast – subkultuurse rühmituse elukaarest. Varatarkade tuli- ja tuulepeade väljalangemine koolidest ja kommuunielu kuskil „segasumma suvilas”,¹ autsaiderite

¹ Vörrelgem: „Maja, milles Adam elas, oli juba mõned aastad tagasi lammutamisele määratud, aga seisis millegipärast ikka veel püsti, see oli tore puitehitis igasuguste tornikeste, ärklitubade ja veidrate koridoridega. [---] Ümberkaudsetes majades elutses valdavalt noorem rahvas, kes tungivalt soovisid iseseisvuda, neid ei heidutanud alailma ära kaduv elekter, niiskus, külm ja prussakad. Peaasi, et sai poisse või tüdrukuid koju tuua, veini juua ja toa siniseks suitsetada.” (Lk 7)

„Ühe väga väikese linnakese servas asus vana laokil aed. Aia sees seisis vana maja ja

olengud, suitsu- ja viinaudus kemplemine, praalimine ja ilmaasjade paikapanemine, üksteist oma kambamullis üles küttes paisuvad ambitsioonid, avantüristi mahitatud tormijooks „etableerunud” kultuuriväljale, kiire lüüasaamine ja läbipõlemine. Kõige üle ennast õilistav luhtumises lunastuse leidmine, isegi heroism, mille võtab kokku ülaltoodud tsitaat romaani viimaselt leheküljelt.

Miks siis jutustada veel üht sellist lugu? Ühelt poolt on see (ka) Mudlumi oma lugu – nagu tema tausta tundjatele teada, andis ainest ennekõike rühmitus ZA/UM, üks värvikas periood autori ja ta lähema suhtlusringi lähiminevikus. Teisalt on Mudlum sündmustiku viimisega stagnaaja Poolasse taotlenud ka suuremat üldistusjõudu.² „Poola poisid” ei püri väitma, et enne Poola poisse pole kedagi samaväärset olnud, ehkki poisid ja nende kaaskond võivad kõrgendatud meeleolus nii kuulutada. Pigem järgib romaani salkkond Płaszczeli liigagi maneristlikult kontrakultuuri stereotüüpe, „pakub äratundmisrõõmu”. Küll aga võib romaani ilmutumises ja valdavalt soojas vastuvõtus aimata küsimust: kas see, et sarnaseid kampu on igal ajal olnud, on iseenesest tagatis, et neid on ka nüüd

selles majas elas Pipi Pikksukk. Ta oli üheksa aastat vana ning elas seal üsna üksi. Ei olnud tal ema ega isa, ja õieti oli see üpris tore, sest nõnda ei saanud keegi teda magama saata just siis, kui tal kõige lõbusam oli, või sundida võtma kalamaksaõli, kui ta meelsamini oleks tahtnud kompvekki.” (A. Lindgren, Pipi Pikksukk. Tallinn: Eesti Raamat, 1968, lk 5.)

² M. Klein, S. Lövi, Kirjanduspreemia nominent Mudlum: „Poola poistes” *new age*’i ega seksi ei ole. – kultuur.err.ee 29. II 2020. <https://kultuur.err.ee/1058336/kirjanduspreemia-nominent-mudlum-poola-poistes-new-age-i-ega-seksi-ei-ole> (21. VI 2020).

ja edaspidi? Aga kus on nad siis praegu, alanud 20-ndate kultuuris? Kas me enam taipame neid taga igatseda ajal, mil igäihel on oma virtuaalne seebikast avalikuks jutlustamiseks, sotsiaalvõrgustike kraaklused võivad tundidega tavameediasse jõuda, vastalised algatused suudavad ikka ja jälle peavoolupoliitika tooni sujuvalt muuta ja samal ajal on kunstide uuenemine ikkagi takerdunud, loidunud?

Pausis, mis tekib enne neile küsimustele vastamist, avanebki „Poola poiste” vastuvõturuum – ilmneb avalõigus väljendatud vajadus. Iseasi, kui veenvalt suudab romaan seda ruumi täita.

Kindlasti on „Poola poisid” mitmeti kunstiline õnnestumine. Esiteks on Mudlum meisterlik, kütkestav, kohati kinnisideeliselt filigraanne kirjeldaja. Kambrite, hilpude või mängujäneste kataloogid võivad tunduda liiastena, kuid just tänu neile pole romaan pelgalt kohati karikatuurne juturaamat, vaid loob usutava paralleelmaailma. Ühelt poolt poiste ja nende flammede elupaikades vohav boheembarokne sodiladu, teisalt korrapüüdlike vanade perekondade või irdunud ja hüljatuna surnud vanainimeste samavõrd hallatamatuks kuhjув ajalooline koorem – see vastandite ühtsus moodustab romaani lummavaima kujundliku kihistuse; nii intensiivselt tihke, et karakterid ja nende tegemised kipuvad sinna peitepiltidesse ära varjuma. Seegi võib olla tahtlik ja teadlik, andes mõista, et inimene eksib isegi omaenese näiliselt piiritletud ellu ja argipäeva ära, ta tahe ja kontroll käivad vaevu üle harjumuste, sattumuste ja paratamatuste virvarrist, mille pinnale ulatuvad hingamiskanaliid vaid napilt. Ja teiste põrgu ei kao kuhugi: kus üks üritab aina kraamida, seal pöörab leegion kõik taas segi; entroopia tungib peale nagu vilid Adami isa Jakubi kehale ja pressib end kõikjale inimsuhetesse.

Mällusööbivaid tegelaskujusid Mudlumil siiski leidub; tal on miss Marple'i silma käitumusliku detaili jaoks ning küllaga inimlikku empaatiat eeskätt autsaiderite, luuserite ja veidriku suhtes. Ent siin peitub suur paradoks ja tõke: kuidas kujutada usutavalt ja kaasahaaravalt staare või neid, kes, olgu või heidikute hulgas, staariks tahavad ja saavad? Ja Mudlum seda tõket päriselt ei ületagi: „Poola poistes” tulevad tal märksa võluvamalt ja veenvamalt välja kõrvaltegelased või lausa episoodilised kujud. Mudlumi tõelised kangelased (või kangelannad) on omajagu räsitud ja parkunud, ent eluvaprad naised – ennastohverdavad, ent eneseteadlikud: Adami ema Ewa, üksik-emad Anka ja Kasia, nurjunud kultuuripürgimustega Zofia (peatükk „Pani Zofia ebaõnn” on üks teose tugevamaid, omaette novelli mõõtu). Autori *alter ego*? Intervjuudest selgub, et vähemalt mõnes punktis küll.³ Aga haarav ja vaimukas on ka peatükis „Lahedad tüdrukud” visandatud kunstnikutüüpide galerii, mis ihkab päris omaette romaani.

Romaani näilised staarid ei saa neile ligi. „Poola poiste” keskne nõrkus on, et Poola poisid ise pole kuigi huvitavad tegelaskujud, ei kanna eeslavale asetamist välja – isegi suurt ei eristu omavahel (kuigi aeglase Adami ja kärsitu Sułislawi vastandus pakub siin-seal dünaamikat). „Pältänava poistega” võrrelda ei anna, Niemec pole Niemecsek ja Daniel pole Csele ning mõni meeldejäävam kampa sattuja (Biały, Orlinski, ka mõni neiu) jääbki pelgaks vinjetiks. Lõpupoole kamba mäenedžeriks trügiv, äratuntava prototüübiga Abram Goldovski on küll teraselt karikeeritud, kuid siiski nagu multikategelane pärisnäitlejate keskel. Ehk nimme nii, oma eduahne multikaihalusega nakatab ta teisigi – aga inimlikult sügavate naistegelaste kõr-

³ P-R. Larm, „Kui palju sõpruskondi, kui palju aateid, kui palju luhtunud võimalusi...” – Sirp 3. IV 2020.

val osutub temagi karakter liiga nõrgaks, et *bad guy* rolli veenvalt välja mängida.

Adami esitlemine brunoschulziliku tumelopsaka absurdihuumoriga ta lapsepõlvest ja perest vestvas teose algusveerandis lubab küll enamat loota – ent nõustun nii Johanna Rossi kui ka Mihkel Kunnusega, et tervikult ja tiheduselt jääbki see romaani tugevaimaks osaks.⁴ Niipea kui keskmesse tõusevad uljad noorurid ise, hakkab romaan venima ja tüütama – subkultuurised labrakad on nagu labrakad ikka,⁵ vastastikku targutamised on banaalsed; piisanuks ka nende lühidast markeerimisest, ent neid kantakse ette kümnete lehekülgede kaupa. Samas pole Mudlum ses teoses suurem asi fabuleerija, vähemalt poistega seonduvas (emade hädad haigete lastega peatükis „Kasia” on küll põhjalikult lahti kirjutatud). See viib romaani tasakaalust välja: autor ei malda pöördelisi sündmusi läbi mängida miljöökirjelduste ja arutlustega samaväärses detailsuses, vaid libiseb neist rutakalt üle, näidates vaid lõigu-paariga, kuidas erinevad karakterid kriitilistes olukordades avanevad, teisevad või kaugenevad. Eriti Goldovski ilmumise ning ajakirja Žyto ülevõtmise kujutamisel jääb Mudlum – ometi teda inspireerinud tõsielusündmustes vahetult osalenuna – ainesele alla.

Luhtumislunastuse vaim romaani lõpus lubab muidugi väita, et ka selles

väljendub autori tahe; Adami, Sulislawi ja nende kamraadide tegelik suutlikkus peabki romaani loogika kohaselt nende poosile ja praalimisele alla jääma. Ent intervjuudes on Mudlum siiski soosingu ja kaasaelamisega kõnelnud prototüüpidest kui väga andekatest, oma mentoritest jne⁶ – vaevalt ta neid üheselt naeruvääristada tahtis. Ehk usub ta siiralt nende tiraadide intellektuaalsesse väärtusse? Aga sedagi ju mitte, paljust distantseerib jutustajahääl end blaseerunud elutarkuse või sarkastilise kontrapunktiga (mis taastab usalduse, et teost tasub edasi lugeda): „Selline targutamine ei takistanud kellelgi neist personaalselt oma elu täiesti valesti elamast” (lk 154). Pigem on autor soovinud pakkuda ambivalentset vaatepunkti, kus tegelased mõjuksid don-quiote'likult, ühtaegu ülla ja naeruväärsena. Kontrapunkt õnnestub veel paremini, kui pole nii otse lajatatud, vaid esitatakse tegelase iseloomustuse ja ta enda hääle vastanduses:

„Kelner ei teadnud, et tema ees istub inimkiirendi, kelle vaikiva ja rahuliku oleku taga liikusid ajastud nagu päevad ja suitsud olid nende ajastute aastasajad. Kuidas seda nüüd täpsemalt öeldagi? Selle aja sees, mis kulus ühe suitsu süütamisest koni laiakslitsumiseni, oli ta jõudnud mõelda viikingite Ragnarökist, Eiriker Punase saagast, vanapõhja keelest, loonud mõõdamannes terve hulga uusi jumalaid ja nimetanud juba tuntud asju uute nimedega, visandanud mõttes paar uut maailmajagu, laotanud sinna peale riigid, tegelenud pisut nende valitsemisvormide ja omavaheliste majanduslike sidemetega, visualiseerinud arhitektuuri, transpordivahendid ja teist suitsu alustades tegeles parasjagu religiooni ja eetikaküsimustega. Usin makedoonlane ei teadnud arvatagi,

⁴ J. Ross, ZA/UM-i kroonika ehk emad ja pojad. – Vikerkaar 2019, nr 12, lk 111–115; M. Klein, S. Lövi, Kirjanduspreemia nominent Mudlum; P-R. Larm, „Kui palju sõpruskondi, kui palju aateid, kui palju luhtunud võimalusi...”; M. Kunnus, Mudlumi poisid. – kultuur.err.ee 2. XII 2019, <https://kultuur.err.ee/1009471/arvustus-mudlumi-foisid> (21. VI 2020).

⁵ Õieti tänapäevased labrakad, sest autoril lipsab nende kirjeldamisel sisse mitu stagnaega sobimatut keelelist anakronismi: „MEGA palju suitsu” (lk 115), „but not in a gay way” (lk 117).

⁶ M. Klein, S. Lövi, Kirjanduspreemia nominent Mudlum; P-R. Larm, „Kui palju sõpruskondi, kui palju aateid, kui palju luhtunud võimalusi...”

et koos konidega viskas ta minema terveid universume.

Konsulite linnas, Baba mäe jalamil, juudi kalmistu suure valge värava ees seis rohelistes tolmumantlis mees. Ta vaatas mõtlikult maailma kõige trööstitumat paika, hallikasrohelist raudaiaga piiratud tühja küngast üksildaste maassevajunud ja lagunened hauatahvlitaga. Lõpuks tulid talle õiged sõnad pähe. Ta oli valmis. Need sõnad, mille väljamõtlemiseks pan Zawisza Bitolasse tegelikult saadeti. „Poola ei vaja suuri muutusi ja süžeepeördeid. Ainus, mida Poola vajab, on olla oma elu peremees, anda igapäevale isiklik võimalus ehitada helget tulevikku. Seda ei ole võimalik „välja mõelda”. See on tahtmine teostada oma elu ja riiki iga päev, elurõõmsalt ja loominguiliselt. Me usume, et Poola riigi ainus eesmärk on innustada oma inimesi õnnestuma nii isiklikus kui ühiskondlikus elus.” (Lk 362–363)

„Inimkiirendile” on antud võimalus kirjutada juhtpoliitiku kõne, kujundada ümber ametlikku võimuretoorikat – ja ta suudab lagedale tulla vaid samasuguse stagnaliku lamedusega, mille vastu on üritanud mässata. Stseeni tähtsusest annab märku ka kõnekatkendit sisse juhataivate, mõneti bulgakovlike lausete kasutamine kogu teose motona. Teisal on kontrapunkti loojaks naised, kes noorte talentide järelt kasima peavad – näiteks Sušlawi järjekordne kantseldaja Ada, kes haiglast naastes leiab eest juba nurjunud ja laguneva rühmituse tekitatud kaose ning „piimainasid” põlastab (Lk 360). Ent läbiva võttena kipub selline topeltvaade romaani kestel ammendumata, sest kultuurirevolutsionäridel pole õieti ühtki sellist saavutust, mis lubaks tunnustada nende potentsiaalsetki vaimusuurust – nad osutuvad ikka ja jälle vaid snoblikeks, ent saamatuteks lorudeks, kes lõnguvad elust läbi või mööda, andmata suurt midagi juurde kellegi teise elule. Loovestja võib olla võtnud

endale nende halastaja ja õnnistaja positsiooni (või olla suuremeelselt leppinud sellesse rolli sattumisega), kuid ta ei suuda meelitada iga lugejat sellesse sisse elama.

Ehk on pärisündmuste vari kultuurimälus liiga tume? „Uus kauge seltsimees”, kelle jaoks Sirbi ülevõtmise juhtum on vaid kultuurilooline kurioosum, võib „Poola poisse” lugeda teise, leebema pilguga. Ometi ei peaks tallegi jääma märkamata, kuidas Žyto vallutamise peatükis jutustajahääl ühtäkki kiledaks kisub – elukogenud, pilkav, kuid siiski leplik muie hajub ning võimendub kibedalt kiuslik kaitsjatoon: „Justkui kivi oleks tiiki visatud ja muidu nii kenasti vaga vesi löi alul laineutama, siis aga ei saanud enam üleüldse aru, mis toimub. Paistis, justkui oleks Žytosse saadetud karistussalk, kabuurid võöl, kirsad jalas, räpased tänavapoolakad, mingid isehakanud kultuurikomissarid! Mis see siis olgu! Nüüd teeme nii, ütles üks kirjamees – me ei kirjuta sinna lugusid, me ei osta seda väljaannet, me ei maini selle sisu, me ei viita selles ilmunud materjalile. Kahjuks nii muidugi ei läinud, sest lõuata, kui põhjust on, meeldib inimestele väga, isegi kultuursetele. Nõrдинud olid kõik – alates kõige tähtsamatest liitudest ja komisjonidest kuni tänaval küsitletud pensionärini välja.” (Lk 352–353)

Distants ja topeltvaade on kadunud; jäänud on kirvetõine mainekorraldus, mis aga romaani kontekstis mitmekordselt tühistub. Seni elitaarse poosi võtnud rühmitus on ühtäkki „tavainimesed”, keda kultuuritegemise juurde ei lastavat – tihkamata tunnustada, et tõkestajateks on suuresti ka tavainimesed. Isegi kui lepime kokku, et Žyto ei ole Sirp, võitnuks romaan kindlasti teema mitmetahulisemast avamisest – mööndes ka fiktsioonis võimalust, et ülevõtjatel ei olnud vastas mitte sumbunud ja eelarvamuslik stagnarinne, vaid eetilisemad, haritumad, vastutustundlikumad, täiskasvanumad kultuuriinimesed,

kes hindasid oma valdkonnas professionaalsust ja protsesside läbipaistvust, ent samal ajal valdasid avalikkuse mõjutamise tehnoloogiaid Goldovski jüngritest paremini. Ning Płaszczet ennekõike naiivsete kannatajatena esitades ja ülevõtmise kohta levinud „müüte” põlastades võinuks jutustaja siiski meenutada, millistes poliitilistes kõrgustes tõsielulisse ainesesse kuuluv sissemarsis sanktsioneeriti. Kas selles polnud küllalt põnevat kirjanduslikku potentsiaali? Võinuks sellest innustudes ju fabuleerida, et valeliku poliitika vastase liikumise taustaga triksterite tegelik eesmärk oligi näidata, kui katastroofiliselt valesti mõistavad ühiskonna niiditõmbajad kultuurilist olukorda. Päriseluline paljastus oli ju rabav – kas „hallid kardinalid” vetus jugagi juhtida suudavad, riigist rääkimata? Mis vägevamat lunastust ühele näiliselt kasutule ja ohutule vastaliste kambale tahta?

Ent Mudlum jättis need võimalused mugavasti kõrvale – unustas end ses episoodis ajalooga arveid klaarima. Kannatajaks osutusid aga nii romaani üldistusjõud kui ka kirjanduslik keerukus; kannatajateks osutuvad needki, keda ta kaitsta lootis. Kas veel üks luhtumine, mis maailma paremaks muudab? Aeg näitab... Ehk kujunenuks „Poola poisid” kultuuriväärtuslikumaks, kui valinuks ausalt ja keeru-

tamata jutustada ühe päriselt tegutsenud Eesti rühmituse lugu just selles ajas, kuhu nad kuulusid. Selle teose peab nüüd kirjutama keegi teine. Mudlumi romaan jääb oma vooruste ja nõrkustega ajapikku üha enam iseenda eest seisma.

P.S. Nagu juba teada, on „Poola poiste” ainesest sünenenud ootamatu epiloog. Osaliselt näib see Adami lõpulauseid kinnitavat: Płaszczet ning sellele järgnenud Goldovski ajakiri pälvisid peavoolu kultuuris mitu tunnustavat peanoogutust, isegi süvaanalüüse – ometi ei avaldatud kümnendist, milles nad nii eredalt tooni andsid, mitte ühtki kirjasõna käsitlevat kokkuvõtet. Nomenklatuurne ringkaitse või kultuurilise tupiktee nentimine, mine võta kinni. Küll aga tootsid Goldovski, Zawisza ja veel mõned Płaszczet liikmed kohaliku minigarhi Mariusz Lewandowski kauka peal tõesti multifilmi. Sellest sai rahvusvaheline kassahitt ning Lewandowski lehes ülistati multifilmi kõrvuti ta teiste äridega, mõni mantlikandja sai isegi rohupoodide ja grillkanade reklaami vahele kommunismi ja anarhiat jutlustada. Et ikka lehelugejatele jääks oma riigist normaalne mulje.

Liiga pöörane, et jätta see epiloog „Poola poiste” tõlgetele juurde kirjutamata.

BERK VAHER